

Múltbanéző 12. (9)

Sági György

MÚLTBANÉZŐ
AZ MNL BÁCS-KISKUN MEGYEI LEVÉLTÁRANAK ELEKTRONIKUS FOLYÓIRATA

AZ ISKOLAI OKTATÁS GYAKORLATI KIHÍVÁSAI AKASZTÓN A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN

Mikro-helytörténeti vázlat, elemzés

Sági Ilona rk. népiskolai tanítónő példájából kiindulva^[1]

Akasztó község Bács-Kiskun megye Kiskőrösi járásában fekszik; tárgyalt időszakunkban, az 1940-es években azonban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, a katolikus közigazgatást tekintve pedig a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Keceli Esperesi Kerületében helyezkedett el. Mielőtt rátérnénk a háború végi nehézségek, a megszállások idejének felvázolására, szükségesnek tartjuk az alcímben feltüntetett tanítónőről röviden pár szót ejteni.

Nevezett pedagógusnő és e sorok írójának családneve közötti egyezés nem véletlen, a szerző nevezettnek dédunokaöccse. Mondanunk sem kell azonban, hogy kutatóként az ettől való elvonatkoztatásunk evidens volt, törekedtünk is erre, célunk a szakmai igényű tárgyyszerű leírás a rendelkezésre álló források tükrében s a szakirodalom ismeretében. A mindenképpen elkerülendő szubjektivitáson felül azonban e sajátos körülmény is indított minket arra, hogy a levéltári írott forrásokon túl az orális hagyományokból^[2] általunk ismert információkat is felhasználjuk munkánk során.

Az elkövetkezendőkben tehát röviden szeretnénk először felvázolni Sági Ilona személyét, akasztói működését (a vidéki tanítói pályára állásra, előmenetele mikéntjére vonatkozóan példaként állítva őt a korszakból), továbbá a háború végi nehézségeket, beleértve Akasztó szovjet megszállását. E mellett általánosságban kívánunk bepillantást nyújtani a korabeli (Horthy-korszakbeli) magyar tanítók, s jelen esetben, hangsúlyosabban a női tanítók helyzetébe, a népiskolák mibenlétére; így nevezett tanítónőtől kiindulva bemutatjuk Akasztó község történetének is egy szeletét, legjobb tudásunk szerint árnyalva az eddigi ismereteket.

Egy fiatal tanítónő Akasztón, az 1940-es években

Sági Ilona 1920. február 27-én Vácott született, Sági György fegyőr és Metzker Julianna^[3] idősebbik gyermekeként, hívő római katolikus családban. Pedagógiai szárnypróbálgatásai hamar mutatkoztak már, miközben nála nyolc esztendővel fiatalabb – már a Hartához tartozó Állampusztán született – öccsét^[4] felügyelte, segédkezve ezzel édesanyjának.^[5]

Habár a közeli Kalocsán, a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővéreknél szerette volna tanulmányait folytatni, végül azonban Állampusztától sokkal távolabb, az esztergomi irgalmasnővéreknél kapott lehetőséget, hogy vízivárosi tanítónőképző intézetükben tanulhasson.^[6] Ennek folyományaként népiskolai tanítói oklevelét 1940. június 19-i kelettel az Esztergomi Érseki Tanítónőképző állította ki számára, 271/1940. szám alatt.^[7]

A munkába állás azonban nem ment már abban az időben sem minden zökkenő nélkül egy kezdőnek. 2016-os tanulmányában Takács Zsuzsanna Mária a pályán való elhelyezkedés nehézségeire ugyancsak példaként hoz fel egy 1923-ban végzett tanítónőt, aki – tanulmányainak elvégzése után – hosszabb ideig nem léphetett katedrára. Mindezeknek a korszakban – a Klebelsberg-féle iskolaalapítási hullám^[8] ellenére – leginkább pénzügyi okai voltak.^[9] A tanítók státuszba kerülése után sem voltak körülményeik mindig a legmegfelelőbbek, erre már Prohászka Ottokár is nemegyszer felhívta a figyelmet a század első évtizedeiben.^[10] „Ha minden tanító elhiszi magáról, érzi magáról, hogy egy nagy misszióban jár, akkor teljesítette kötelességét. Tudom nagyon jól, hogy nem lehet fényes missziót teljesíteni anyagi gondok mérséklése nélkül. Az anyagi nyomorúságot pénzzel kell fejelni, de ennél nem lehet megmaradni és méltányosság, az egyenlőség törvényét kell követelni. Ezeket a törvényeket, ezeket a jogokat meg kell szerezni” – hangoztatta a székesfehérvári püspök 1924-ben katolikus tanítók előtt.^[11] Somogyi József pedagógus, a Szegei Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Filozófia és Pedagógia Tanszékének elismert vezetője is rámutatott egy 1942-ben megjelent könyvében, hogy „a közoktatásügy legfontosabb része éppen a népoktatás. Ez mutatja a nemzet műveltségének szélességét, extenzitását.”^[12]

Ergo a nehéz indulás bizonyosan nem nemi okokra vezethető vissza, hiszen női tanítók már évtizedek óta működtek az európai – valamint tengerentúli – és a magyar népoktatásban egyaránt – s nem csak a szerzetesnők köréből. Azt is tudhatjuk, hogy a diplomás nők leghamarabb a tanítói pályán jelenhettek meg, s itt voltak hosszú ideig a legelfogadottabbak a 20. század első évtizedeiben.^[13] A „tanítónői pálya a női lélekhez legközelebb álló szellemi foglalkozás. Itt fejtheti ki legjobban a nő a sajátos tulajdonságait. És, mint szellemi foglalkozás, legönállóbb, férfi kollégáival teljesen egyenrangú, sőt, mint nő, közöttük különös figyelemben részesül. Nincs alárendelt állapotban, mint a hivatalnoki pályán működő nők legnagyobb része, nem kell mindig csak a mások rendelkezéseit végrehajtani” – fogalmazta meg egy 1929-es munkájában Kiss József tanítóképzői tanár, hozzátéve, hogy „ha már kenyérkereső pályán kell működni a nőnek, legtöbb önállóságot, tekintélyt, előmenetelt, megélhetést biztosító fizetést, nyugdíjat nyújtó állás a tanítónői. Ezenkívül, legalább nálunk az állás megengedi a tanítónőnek a férjhezmenetelt is, anélkül, hogy állásáról le kellene mondani.”, mint például egy 1928-ban hozott törvény alapján Ausztriában.^[14]

Nagyrágos és Földesvárosi Kanonok Ura!

Sívatkossággal a leguapri benétgetésre, linceteltet,
kültörök okleveles mórskolatál és műletári anyskönyvi k
vovatam. Ismételték kérem legyes jörsötulatatál, a
~~mint leguapri is mondttam bármilyen helyet mív~~
elfogadok.

Állampusztát, 1941. aug. 27. án

akasztós linceteltet
Sági Ilona
okl. tanítónő

Sági Ilona okleveles tanítónő levele dr. Földesdy Antal érseki főtanfelügyelőhöz

(KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó, sz. n. 1941)

Sági Ilonát végül 1941. augusztus 27-én személyesen fogadta Földesdy Antal^[15], a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye főtanfelügyelője. Beszélgetésük másnapján Sági Ilona levélben is kérelemmel fordult a tiszteletbeli kanonokhoz, ebben is hangsúlyozva, hogy „bármilyen helyet szívesen elfogadok”.^[16] Így is lett, Kalocsától északkeletre, Hartától, illetve Állampusztától keletre, Akasztón – ahol már 1738 óta állt iskolaépület^[17] – 1941. szeptember 15-én ideiglenesen megbízott tanítóként, egyelőre kisegítőként megkezdhette pedagógusi működését, mint a harmadik vegyes osztály 84 diákjának oktatója. Négy hónappal később, 1942. január 15-én Dudás István^[18] akasztói plébános, a helyi iskolaszék^[19] elnöke levélben fordult a Kalocsa-Bácsi Érseki Főtanfelügyelőséghez, tájékoztatva azt, hogy az előző év november 1-jén az üresedésben lévő VII. és IX. számú tanítói állásra meghirdetett pályázatra egyedülként Sági Ilona jelentkezett. Dudás levelében a katonának bevonult Kovács Ferenc tanító utódául a IX. számú státuszra^[20] a választás mielőbbi lebonyolítását sürgette, mondván, nevezett kisegítő tanítónő, „akinek működésével és buzgóságával a Tantestület és az egész község nagyon meg van elégedve” alkalmas jelölt a megüresedett állásra.^[21] 1942. március 17-én a fentebb már említett Földesdy keceli

esperesplébános elnöklete alatt, valamint Dudás plébános, Fülöp Illés^[22] községi főjegyző, világi elnök részvételével – tíz fő híján – összeült az akasztói egyházközségi képviselőtestület rendkívüli ülése; ezen 31 igen (0 nem) szavazattal Sági Ilonát a IX. állásra megválasztották. Ez utóbbinál a kiegészítő államsegély 80%-os volt. A választás eredményét zichi és vásonkeői gróf Zichy Gyula^[23] érsek 1942. április 18-án helybenhagyta, s a megválasztottat helyettes tanítónőnek minősítette.^[24]

Alig több mint egy héttel később, már 1942. április 26-án a rendkívüli iskolaszék határozatban kérte a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, hogy a „*kiváló minőségű és nagyszerű népművelő*” tanítónőt rendes tanítónővé léptesse elő, mivel „*munkakészsége, lelkiismeretes, odaadó fáradozása, a gyermekek iránti szeretete és azok viszonzó szeretete mind arról tanúskodnak, hogy jól választottunk*”^[25], így igenis érdemes a mielőbbi előmenetelre. 1943 márciusában Dudás István ennek alapján az Érseki Főtanfelügyelőséghez is levelet intézett. Horváth Győző^[26] főkáptalani helynök, kalocsa-bácsi segédpüspök április 15-én jóváhagyta azt, majd Dudásék korábbi kérését a Budapestvidéki Tankerület Királyi Főigazgatósága is akceptálta május 31-én, így Sági Ilona rendes tanítónővé léphetett elő szeptember 15-től.^[27]

A fiatal pedagógusnő mindemellett a helyi Szívgyárda^[28] vezetésében is részt vett, leánykört vezetett, a kulturális szakosztály alelnöke volt, valamint énekkart irányított. „*Az iskolán kívüli népművelési tevékenységével pedig egy csapásra meghódította az amúgy eléggé zárkózott lelkű akasztói hívek szívét.*” Gyermekkórusával állandóan szerepelt, mind helyben, mind másutt is rendre bemutatkozott különböző alkalmakon tanítványjaival.^[29] A „*zene nem ismer határokat!*”^[30] – vallotta. Egyik legemlékezetesebb szereplésük – már a háború után – minden bizonnyal a kalocsai volt, 1946. május 30-án, a Katolikus Szülők Szövetségének I. nagygyűlésén, melyen Mindszenty József bíboros és Grösz József érsek jelenlétében léptek fel, s énekükkel a hercegprímás dicséretét is elnyerték.^[31]

Sági Ilona tanítónő (háttal) gyermekkórusával Kalocsán (Magángyűjtemény, Kalocsa)

Akasztó a szovjet megszállást követően

A vármegye más járásaihoz hasonlóan 1944. október végére Akasztóra is elért a kiürítési parancs, azaz a lakosságnak a Dunántúlra kellett volna távoznia. Ennek a rendeletnek azonban a helyi lakosok zöme nem tett eleget.^[32] A német megszállók az ősz folyamán fokozatosan visszaszorultak nyugatra, míg keleti irányból a szovjetek egyre közeledtek. A Fjodor Tolbuhin marsall által vezetett 3. ukrán hadsereg Erdély irányából ért az Alföldre. Akasztó 1944. november 1-jén hajnali 3 órától került szovjet megszállás alá. Nagyobb fegyveres konfliktusra a községben nem került sor, az ütegek a Duna túlsó, jobb partján kerültek felállításra.

A községben 1945 előtt két politikai irányzat volt jelen: B. Nagy Ferenc vezetése alatt a Független Kisgazdapárt, a Nyilaskeresztes Párt Dóczy Lajos elnökletével működött. Értelemszerűen a márciusi német megszállást követően utóbbiak kerültek kedvezőbb helyzetbe, de a szovjetek megjelenése ezt megszüntette. A németek és magyar támogatóik visszavonulni kényszerültek.^[33]

Az utolsó légitámadás 1944. november 2-án érte Akasztót. A településen a háború első civil áldozata még augusztus 10-én a 20 éves ifj. Megyes István volt, aki égési sérüléseibe halt bele, miután egy lelőtt szovjet repülőgép a házukra zuhant. (A roncsok között talált két emberhez tartozó maradványokat is aznap temették.)^[34] Közvetlen a megszállások előtt, október 31-én a 32 éves Póka Jánosné Krizsán Julianna lett bombatámadás áldozatává.^[35] Másnap, a november 1-jei szovjet megszállás napján a 69 éves Lajkó István és a 62 esztendő özv. Benicki Sándorné Suhajda Rózsa lett aknatámadások áldozata.^[36] Rajtuk kívül az év végéig a harci cselekményekkel összefüggésben esett áldozatul: a szintén földműves 60 éves Binszki János november 2-án, valamint legfiatalabbként a 10 esztendő Túrú János, december 17-én.^[37] Katonai halottak közül a helyi katolikus halotti anyakönyv feljegyzései a 35 éves Somogyból származó Péterfai István királyi honvéd november 2-i és az orosz Iszaak Pavlovics főhadnagy haláláról számolnak be. Utóbbi azonban nem a harcoknak esett áldozatul, egy autó gázolta el 1945. február 17-én.^[38] További, feltételezhetően magyar katona volt: a gyergyótölgyesi illetőségű Ilyés Alán, aki november 1-jén; a Zsitva-mentéről való Juhász János és Dupkanics Mihály máramarosszigeti gyári munkás, akik november 2-án, valamint a helyi, 18 éves Ujvári Gábor földműves, aki december 8-án hunyt el. Ők mindnyájan hősi halottként lettek feltüntetve az anyakönyvben, ahogyan – valamiért – Nagy Andrásné Bús Rózsa 58 esztendő földműves asszony is november 22-én.^[39] Mindemellett 1945. február 20-án egy harmincas éveiben járó, feltételezhetően német hadifoglyot is eltemettek Akasztón, akit a Tetétlenről Akasztóra vezető út során egy őr lőtt föbe, miután kimerültség miatt nem tudott már tovább menni.^[40]

A légitámadások alatt és már a szovjet megszállás előtt is sokan az akasztóiak közül az óvóhely gyanánt használt pincékben lelték menedékre. Aki pince nélküli házzal rendelkezett, az másnál rejtőzött el. Sági Ilona tanítónő és édesanyja is így tettek. Őket a plébánián Dudás István plébános és Gregus Tamás^[41] káplán fogadta be, másokkal együtt. Itt esett meg, hogy a bombázások elnémultával az akkor 24 éves tanítónő elhatározta, hogy felmeréskedik, lássa, milyen állapotok vannak a községben. Édesanyjának, Sági Györgynének és a plébános anyjának valamint másoknak a lebeszélése ellenére is fel kívánt menni. A többiek a kivárás mellett érveltek. Mivel a háborús állapotok súlyosságával és a nővel szemben előforduló visszaélésekkel tisztában voltak, anélkül nem engedték a felszínre,

hogy külsejét el ne változtatták volna. Egy fiatal nőnek odafenn fokozottan veszélyes lett volna, így igyekeztek látszólag elcsúfítani és kendővel, illetve öregasszonyos viselettel ellátni. Sági Ilona első útja haza vezetett. A községben nem találkozott senkivel, amint azonban otthon belépett a házba, két szovjet katonával találta magát szemben, akik éppen a kihelyezett családi fényképeket fogták kezükben, melyekről minden maszkírozás ellenére azonnal felismerték a fiatal nőt. Bántódása szerencsére nem esett, sőt, nagyon megörültek neki, hogy felismerték.^[42] Utóbb tudva már, hogy a megszállók milyen borzalmakat követtek el a magyar lakossággal, a magyar nőkkel szemben országszerte, ezt egy szerencsés kimenetelű találkozásnak minősíthetjük. Ami azonban így is csak a véletlennek tudható be, hogy emberséges katonákkal hozta őt össze a sors.

Akasztón 1945. március 15-én 15 fővel alakult meg a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete. Rajtuk kívül a Független Kisgazdapárt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt működött még néhány évig a faluban, kezdetben kispapok főként mutatkoztak.^[43]

Sági Ilona tanítónő Akasztón, 1944. május 1. (Magángyűjtemény, Budapest)

Iskolai és oktatási nehézségek Akasztón a háború végén

Mint fentebb már szó esett róla, a férfi tanítók katonai szolgálatra való behívása nagyban nehezítette a népiskolai oktatás folytonosságát, igaz az iskolaszék igyekezett orvosolni a nehézségeket. Ennek egyik hozadéka lehetett, hogy Sági Ilona az 1940-es években az intézmény állományába léphetett. Mindent összevetve a Dudás plébános vezette iskolaszéknek sikerült a problémák dacára is az iskolai rendszer működését fenntartani. Persze, a tanítóhiány nem szűnt meg. Az osztályok nagyon magas létszámmal működtek. Ezen kívül folyamatosan napirenden szerepelt az egyházközségi képviselőtestületi üléseken a háború következtében mutatkozó megugró árak problémája, a fizetések fizetőértékének romlása.^[44] További kiadást jelentett, hogy az 1941-es nagy dunai árvíz és az 1942-es belvíz az egész településen tetemes károkat okozott. Így a „*megrongált iskolai épületek, lakások és a plébániának használt régi iskola legszükségesebb kijavítására és bevakolására*” szintén elő kellett teremteni a szükséges összeget.^[45] A frontvonal országban belüli jelenléte mindent megváltoztatott Akasztón is.

Grósz József érsek 1944. szeptember 28-án kelt körrendeletében felszólította papjait, hogy minden bombatámadásról, az őket és híveiket ért nagyobb csapásokról folyamatosan jelentsenek számára. Leszűkült mozgásterében igyekezett megtenni az érsek, ami tellett tőle.^[46] Kalocsa október 31-i szovjet megszállása után hatásköre azonban leginkább székvárosára és az érseki birtokok területére terjedt ki, azon túl csak korlátozottan, noha a szovjet tisztek érseki méltóságát respektálták.^[47]

Grósz korábbi, szeptember 9-én kelt több oldalas körrendeletében szabályozta, – a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletével összhangban –, hogy légítámadás esetén, miként tegyenek az egyes népiskolák oktatói, hogyan menekítsék biztos helyre diákjaikat. A településeken a tanítási idő alatt állandó rádióüzegyetet kellett fenntartani, az üzeget fél órával a tanítás megkezdése előtt meg kellett már kezdeni. Ugyanezt az ügyelőszoalgot akkor is fenn kellett tartani, ha egyéb okból tartózkodtak a gyerekek az iskolákban. A soalgot 2–3 fő látta el egyszerre tanintézményenként. Egy fő egyhuzamban két órát ügyelhetett rádiósoalgotban. A diákoknak az óvóhelyekre történő eljuttatásáról, azok számáról és elhelyezkedéséről is rendelkezett az érsek, valamint, hogy napszaktól függően mely esetekben kell, mely esetekben nem kell megjeleneniük az oktatáson esetleges riadót követően.^[48]

Az 1944/1945-ös tanév szeptember 4-én vette kezdetét Akasztón, de végül az oktatást október 9-én felfüggesztették, mivel az iskola „*Utána állandóan le volt foglalva katonai célokra*” – írta a történekről Dudás plébános, az akasztói iskolaszék elnöke. November 1-jét, a szovjet bevonulást követően pedig hadikórházként működött az intézmény, egészen december 2-ig. Ez idő alatt „*Az iskola szenét és három osztályra való padot feltüzelték. Mintegy 60 db táblaüveget felhasználtak, vagy betörték. A kályhákat elvitték (Ez utóbbi nagy része megkerült.)*” – írta az Érseki Főtanfelügyelőséget tájékoztató jelentésében a plébános. December 4. és 20. között néhány diákkal ismét folyt a tanítás, majd megint lefoglalták az épületet.^[49]

A megszálló szovjetek arról biztosították Grósz érseket, hogy szándékuk szerint mindenütt biztosítani kívánják az iskolai oktatás mielőbbi akadálytalan helyreállítását. „*Ennek kapcsán még múlt év november hó közepén köriratban rendeltm el főtanfelügyelőségem útján a tanítás mielőbbi megkezdését*” – írta körlevelében. „*Különösen szükséges, hogy a népiskolák mindenhol megkezdjék működésüket. Az oktatás zavartalansága, a megfelelő helyiségek,*

felszerelések és a tüzelőanyag biztosítása érdekében szükség esetén a közigazgatási hatóságokon kívül lépjenek érintkezésbe a katonai parancsnokságokkal is” – utasította az iskolaszékek vezetését a főpap. Ez vonatkozott Akasztóra is. Rendelkezése szerint, ha az iskolaépületekben nem is, de valamilyen alkalmas helyen a tanítást meg kell indítani, hogy a diákok tanulmányaik előmenetelében semmiképpen se szenvedjenek hátrányt. Tanerő és tüzelőanyag hiánya esetén osztályösszevonásokat is engedélyezett az érsek, valamint a pedagógushiányból adódóan szükségszerűen a menekült tanerők intézményi betagozását is deklarálta az Érseki Főtanfelügyelőség útján. „Végül a jelen nehéz körülmények között nyomatékkal hívom fel az összes hitoktatók és a tanerők figyelmét a valláserkölcsei nevelés fontosságára és szükségességére. Az istentiszteletek látogatása (amennyiben észszerű akadály nem forog fenn) fokozott mértékben szorgalmazandó, s bizony remélem, hogy e tekintetben a tantestületek tagjainak jó példája fog legteljesebb eredményt biztosítani” – zárta 1945. január 31-én kelt rendelkezéseit a kalocsai főpásztor.^[50]

Akaszton az ingadozó állapot 1945. március közepéig hosszabb-rövidebb megszakításokkal folyamatos volt. Ekkortól fűtetlen termekben ugyan, de hat tanítónővel hat osztályban megindult az oktatás. A diákok azonban nagyon rendszertelenül jártak az egyes osztályokba. Dudás plébános a könyv- és fűzethiányról is panaszkodott az Érseki Főtanfelügyelőségnek. Levelében a pap méltatta a hat akasztói tanítónőt: Bakay Máriát, Bakay Teréziát, Kalmár Imréné Kapots Erzsébetet, Ligeti Lajosné Kapots Ilonát, Sági Ilonát és Subaly Arankát, „*akik a tanítást megkezdték a lehető legnehezebb időben. A megszállás ideje alatt nagyszerűen megállták helyüket*”. Hetedikként Keresztes Endréné Gyurkó Margit május elején csatlakozott hozzájuk, akinek szintén akasztói tanító férje, csakúgy mint másik kollégájuk, Oravecz Andor, ekkor hadifogságban volt. Keresztesné még a szovjet megszállás előtt, 1944. október végén menekült a Dunántúlra apósához. Nem kétséges, hogy az oktatást megkezdőket a hivatástudat hajtotta, semmiképpen sem anyagi érdekből kezdtek bele a tanításba. A kifizetésekben ugyanis már akkor több havi elmaradás állt fenn. Például az 1944. novemberi és decemberi járandóságukat is csak 1945 májusában kapták meg, az 1945-ös fizetésükből pedig egy fillért sem. Ekkor, május 22-i levelében Dudás plébános is még csak annyit tudott ezzel kapcsolatban Kalocsára megírni, hogy „*Remény van azonban arra, hogy a közeli napokban 1–2 hónapi fizetéshez hozzájuthatnak a község útján.*”^[51]

7 / 1945 sz.

Tárgy: Tanításról és tanítókból jelentés.

Hiv.sz.: 367 isk.

Melléklet: -

Főbizteltendő Érseki Főtanfelügyelőség!

P.é. május hó 15.én a f.sz.a.k. felhívásra tisztelettel
jelentem a következőket:

Ad 1.- Az akasztói rkat. elezi iskolákban a tanítás
1944 szeptember 4.én kezdődött és október 9.én félbeszakadt. Utána
állandóan le volt foglalva katonai célokra.

Az orosz bevonulás után kórház lett december 2.-ig. Az
iskola szénét és három osztályra való padot feltűzeltek. Mintegy 60
db. tábladveget felhasználtak, vagy betörték. A kályhakat elvitték.
/ Ez utóbbi nagyrésze megkerült /.

Ennek ellenére december 4.-től 20.-ig néhány gyermekkel
három osztályban, illetve tereben felváltva folyt a tanítás.

Utána ismét lefoglalták az iskolát és ez kisebb-nagyobb megs-
szakításokkal március elejéig tartott. Ettől kezdve fűtetlen teremben
megindult a tanítás 6 osztályban 6 tanítónővel és ezóta állandóan tart

A beiskoláztatás nagyon rendetlen. A VII-VIII. osztályokba
néha napján elvetődik egy-két gyermek. Az V-VI.-csoport közül főleg a
fiúk hiányoznak.

Könyvek, füzetek nincsenek.

Ad 2.- Oravecz Andor és Keresztes Endre katonák voltak
és így ők nem tanítottak. Jelenleg valamelyik fogolytáborban lehetnek.
Közelebbi adatokat nem tudunk róluk.

Október végétől távolvolt: Keresztes Endréné Gyurkó Margit,
aki Dunántulra menekült apórához. Május elejére visszatért és megkezdte
a tanítást.

Az 3.- Helyükön maradtak:

Szabaly Aranka,

Bakay Mária

Bakay Terézia

Kalmar Irené Kapots Erzsébet

Ligeti Lajosné Kapots Ilona és

Sági Ilona.

Ők voltak azok, akik a tanítást megkezdték a lehető legmehé-
zebb időben. A megállás ideje alatt megyszerűen megállták helyüket.

Halt év november, december havi fizetésüket néhány napra kaptak
meg. Erre az évre még egy fillért sem utaltak ki nekik. Remény van azon-
ban arra, hogy a közeli napokban 1-2 hónapi fizetéshez hozzájuthatnak
a község útján.

Mély tisztelettel

Akasztó, 1945. május hó 22.én

Dr. Dudás István
tanácsos, plébános.

FŐTANFELÜGYELŐSÉG	
1945. május 29.	
Ned 36 F.úic	
1/10	

Sági Ilona

Tanításról, tanításról
jelentés. (Kiszárolás)

v. 22 - 7/1945

Tudorvárosi
23/1/4

Dr. Dudás István plébános, iskolaszéki elnök jelentése az akasztói oktatási nehézségekről a Kalocsa-Bácsi Érseki

Főtanfölygölöségnek, 1945. május 22.

(KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó. 7/1945.)

A szovjet katonákkal való elkerülhetetlen érintkezés természetesen még akkor sem szűnt meg a községben, de mint azt a Sági Ilonával történt következő epizód is bizonyítja, még az iskolában sem, mikor az már ismét eredeti

rendeltetésének megfelelően működött, 1945 tavaszától. Egy alkalommal ugyanis, mikor a tanítónő éppen órát tartott, egy fegyveres szovjet katona toppant be hirtelen a terembe. Látva a megszeppent gyerekeket, a velük lévő pedagógusnőtől megkérdezte, hogy ez egy iskola-e? A tanítónő határozottan válaszolt neki, majd az ajtó felé mutatott, mondván, hogy távozzon. A katona így is tett, majd nagy betűkkel felírta az épület falára, hogy „школа”, azaz iskola, hogy társainak is egyértelmű legyen a helyzet.[52] Így Sági Ilona már másodízben – szerencsés kimenetellel – ismét átesett a megszállók egy újabb tagjával történő nem kívánt közvetlen találkozáson.

„Hazánk soha nem tapasztalt megrázkódtatáson ment keresztül, kicsiny falunk harctér volt, az ország fővárosa romokban hever és nincs család, amelyet valamilyen formában csapás ne ért volna. Mindezek öröktől fogva benne voltak az isteni Gondviselés terveiben és rendíthetetlenül higgyünk abban, hogy e szörnyű megpróbáltatásokból a legszebb jövő fog kialakulni. Egy pillanatra se veszítsük el bizalmunkat, a jó Isten meg fog minket segíteni” – hangoztatta Dudás plébános drámaian, de határozott hittel az 1945. augusztus 12-i egyházközségi képviselőtestületi ülés résztvevői előtt.[53]

Zárásként

Az 1940-es évek második felében betegeskedésből adódóan Sági Ilona a katedrától hosszabb-rövidebb ideig távol maradni kényszerült. Az iskola 1948-as államosítását már nem az akasztói tantestület tagjaként élte meg. Utódává 1947. november 16-án a IX. tanítói státuszra Bagó Ferencet választották.[54] A tanítónő sem az akasztói népiskolába, sem máshová nem térhetett vissza oktatni egy ideig, hiszen hitét gyakorló és megvalló katolikusként, valamint Mindszenty bíboros tisztelőjeként jelenléte a gyermeknevelés területén – az akkori politikai berendezkedés szemszögéből – nem volt kívánatos. Szintén tanítónői végzettségű kalocsai barátnőjéhez, az osztályidegennek titulált Kollányi Erzsébethez[55]képest még így is szerencsésnek mondhatta magát, hiszen hivatását végül Kalocsán ismét gyakorolhatta. Sági Ilona 1950-ben ment hozzá a szibériai fogságot is megjárt, történelmet és földrajzot oktató Villányi Antal[56] kalocsai állami tanítóhoz. Gál Sándor újságíró 1968 májusában, egy, a Petőfi Népében megjelent cikkében a következőképpen jellemezte Villányi Antalné tanítási elveit: *„modern pedagógiai elveket vall. Nevelési eredményeit nem úgy éri el, hogy hatalmi szóval ráparancsol a gyerekre. Inkább a meggyőzés híve: ész-okokkal, példával nevel önállóságra. A rábízott gyerekek sorsát lelkiismereti ügyének tekinti s ha intézkedni kell, nemcsak az írott lehetőségeket latolgatja, a törvényen túl számításba veszi az emberi mértékeket is.”*[57] Kalocsa Város Tanácsa 1989 októberében Kalocsa Városért kitüntetést adományozott Villányinének.[58] Mint köztisztviselőként álló és megbecsült nyugalmazott pedagógust itt, Kalocsán érte a halál 83 esztendőskorában, 2003. március 23-án. Kevesebb, mint egy héttel később, március 28-án, katolikus szertartás szerint helyezték végső nyugalomra férje és kisfia[59] mellé, a kalocsai temetőben, nagyszámú gyászoló sokaság, többek között családtagok, rokonok és volt tanítványok jelenlétében. *„A zenén, dalon keresztül csak a jóra ösztönözte, irányította tanítványait”* – emlékezett meg róla egy volt diákja a Kalocsai Néplapban.[60]

Irodalom

Bodor Jenő

1983 Bács-Kiskun megye oktatásügyének jellemzői a felszabadulás után (1945–1970). In: Bács-Kiskun megye múltjából V. Oktatás-nevelés. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét.

DIÓS István (főszerk.)

2008 Magyar Katolikus Lexikon XIII. Budapest.

Fazekas Csaba

2017 Prohászka Ottokár a katolikus tanítók feladatairól 1924-ben. In: Prohászka-tanulmányok, 2015–2017. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai. Szerk.: Mózessy Gergely. Székesfehérvár.

HORVÁTH József

1963 Akasztó község története 1963. április 23-ig. Akasztó.

KISS József

1929 Nők a tanítói pályán. Budapest.

LASSÚ Zsuzsa, F.

2017 Hagyományos és modern női szerepek az iskolában. Forrás: Szabadpart. Társadalomtudományi, művészeti és irodalmi folyóirat. Internet: <http://www.szabad-part.hu/szam9/index.html>

RÉTHEY PRIKKEL Miklós

[é.n.] Akasztó 700. Akasztó.

SÁGI György

2011 A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye helyzete és Grösz József érsek tevékenysége 1944–1946. Piliscsaba.

SÁRKÖZI István

1980 Az ellenforradalmi rendszer népiskola-politikája Magyarországon (1919. augusztus–1944). Budapest.

SOMOGYI József

1942 Hazánk közoktatásügye a második világháborúig. Budapest.

SZABÓ Bence

2010 Oktatás- (és) politika. Káderpolitikai kérdések Bács-Kiskun megye közoktatásának területén (Az 1950-es évtized fordulója). In: Bács-Kiskun megye múltjából XXIV. Szerk.: Gyenesei József. Kecskemét.

SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona

1994 Tanyai iskolaépítési akció a Duna-Tisza közén (1926–1930). In: Bács-Kiskun megyei levéltári füzetek XI. Oktatás, oktatáspolitiká, iskolai élet a XX. század első felében. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét.

TAKÁCS Zsuzsanna Mária

2016 A női „lámpások”. A tanítónők élete és képzésük a 20. század első felében egy memoár tükrében. In: Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok. Szerk.: Karlovitz János Tibor. Révkomárom.

ZORN Antal

1983 Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. Oktatás-nevelés. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét.

Jegyzetek

[1] Munkámat az MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport támogatta.

[2] Villányi Antalné Sági Ilona (1920–2003) szóbeli közlései nyomán. Kalocsa, 2000. július. vö. Villányi Eszter Antónia (*1955) és Sági György András (*1959) visszaemlékezései – jegyzetek a szerzőnél.

[3] Sági György (1902–1965) fegyőr, a II. világháború után gyári munkás lett. Metzker Julianna (1896–1981) háztartásbeli.

[4] Sági György (1928–1984), hentesnek tanult, majd szakács, végül mesterszakács lett.

[5] Villányi Antalné közlései (Kalocsa, 2000. július).

[6] Uo.

[7] Az irat magántulajdonban van. Vö. A Kalocsai Főegyházmezei Levéltár (a továbbiakban KFL) is őriz Sági Ilonára vonatkozó iratokat: KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó., Sági Ilonára vonatkozó iratok.

[8] Erre vonatkozóan l.:Székelyné Kőrösi Ilona, 1994. 5–66.; Somogyi József, 1942. 29.; kommunista szemszögből lásd Klebelsberg oktatáspolitikájáról: Sárközi István, 1980. 6–106.

[9] Takács Zsuzsanna Mária, 2016. 23–24. Az állásba kerülés nehézségeiről l. továbbá (átideologizáltsága miatt kellő szövegkritikával olvasva) Sárközi István, 1980. 247–249.

[10] Fazekas Csaba, 2017. 406.

[11] Uo. 411.

[12] Somogyi József, 1942. 25.

[13] Lassú Zsuzsa, F. 2017.

[14] Kiss József, 1929. 57.

[15] Földesdy Antal (1892–1970): eredetileg Fürstner Antal, teológiai doktor. 1915-ben Kalocsán szentelték pappá, hitoktató, 1927-től a szegények ügyvédje, 1931-től érseki főtanfelügyelő, 1936-tól keceli plébános, 1939-től tiszteletbeli kanonok volt.

[16] KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó, sz. n. 1941.

[17] Zorn Antal., 1983. 110.

[18] Dudás István (1898–1960): kánonjogi doktor. Budapesten szentelték pappá 1920-ban, katekéta volt, 1930 és 1945 között akasztói, majd mélykúti plébános. Dávodon halt meg, pápai tiszteletbeli káplánként.

[19] Az iskolaszékek feladata volt a tanítóválasztás, a tanítói javadalom biztosítása, az iskola anyagi ügyeinek kezelése, a tankötelezettség és a szorgalmi idő ellenőrzése, az iskola egészségügyi felügyelete, az évváró vizsgákon való részvétel, az elsőfokú bíraskodás a tanítók és a szülők között esetlegesen felmerülő ügyekben, valamint félévenkénti jelentéstétel a feljebbvaló hivatalnak, ami egyházi iskolák esetében a területileg illetékes főtanfelügyelő volt. Vö. Somogyi József, 1942. 52–53., 56.

[20] A VII. tanítói státuszt bevonulásáig Bakay Gyula töltötte be.

[21] KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó (Sági Ilonára vonatkozó iratok) 31/1942.

[22] Fülöp Illés 1936 és 1944 között volt a község főjegyzője. (Horváth József, 1963. 23.)

[23] Zichy Gyula Aladár János, zichi és vásonkeői gróf (1871–1942): 1895-ben szentelték pappá. 1897-től Rómában tanult a Nemesi Akadémián, majd a Pápai Gergely Egyetemen. XIII. Leó pápa szolgálattevő kamarása volt. 1905 és 1925 között pécsi püspök, Rómában

X. Pius pápa szentelte püspökké. 1923 és 1925 között kalocsa-bácsi apostoli kormányzó, majd haláláig érsek. Úgyszintén 1941-től haláláig bácskai apostoli kormányzó is, a Délvidék visszacsatolása után. (Viczián János, 2010. 559–560.)

[24] KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó. Sági Ilonára vonatkozó iratok. 713/1942. A tanítói besorolásokról Sárközi a következőket írja egy lábjegyzetben: „A helyettesítő tanító alkalmazására csak az iskolai év közben kerülhetett sor, átmenetileg megüresedett állásra. Tanév elején helyettesítő tanító a rendelkezések értelmében nem volt alkalmazható s alkalmazása csak ideiglenes lehetett, legfeljebb egy tanév tartalmára volt engedélyezve.” SÁRKÖZI István, 1980. 248.

[25] KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó. Sági Ilonára vonatkozó iratok. 497/1943.

[26] Horváth Győző (1867–1944): 1890-ben szentelték pappá, több tisztséget is betöltött az Érseki Hivatalban, majd 1912-től martiropolisi címzetes püspökké és kalocsai segédpüspökké nevezték ki. 1930-tól Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye küldötte a Felsőházban. 1931-től nagyprépost és felsőházi tag. DIÓS István (főszerk.), V. 2000. 48–49.

[27] Vö. KFL. I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó, Sági Ilonára vonatkozó iratok. „Erre vonatkozóan az akasztói iratok. Iskolaszék még 1942. április hó 26-án meghozta határozatát, amelyet fel is terjesztettünk a Közig. Bizottságnak abban a hiszemben, hogy a felekezeti tanítók h. szolgálata csak egy év.”, holott valójában kettő, így 1942 helyett csak 1943-ban léptethették elő Sági Ilonát rendes tanítónővé. 207/1943.

[28] Szivgárda: 1920 és 1948 között működő katolikus szervezet, célja a 6–14 év közötti gyermekek valláserkölcsi és hazafias nevelésének elmélyítése, a családi élet népszerűsítése, a tekintélytisztelő táplálása, a munkára és kötelességtudatra nevelés volt. DIÓS István (főszerk.), 2008. 321.

[29] KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó, Sági Ilonára vonatkozó iratok. Sz. n. 1944.

[30] Vatai Tamás, 2003. 4.

[31] Sági György, 2011. 41.

[32] Horváth József, 1963. 23.

[33] Uo.

[34] KFL I. 1. d. Anyakönyvek: Akasztó, meghaltak anyakönyve – M31/1944 és M32/1944. Ellentmondás van az anyakönyvben a gép felségjelzését tekintve. Ifj. Megyes István bejegyzésénél oroszról esik szó, a két összeégett halott esetében is származási helyként Oroszország van feltüntetve, a halál okát tartalmazó rubrikában viszont amerikai gépként van említve a lezuhant repülő.

[35] Horváth József, 1963. 23–25.; Réthey Prikkel Miklós, é. n. 6. Vö. KFL I. 1. d. Anyakönyvek: Akasztó, meghaltak anyakönyve – M43/1944. Horváth József munkájában pontatlanul adta meg az elhunytak számát és neveit.

[36] KFL I. 1. d. Anyakönyvek: Akasztó, meghaltak anyakönyve – M44/1944 és M45/1944.

[37] Uo. M49/1944 és M61/1944.

[38] Uo. M51/1944 és M17/1945.

[39] Uo. M48/1944, M50/1944, M52/1944, M53/1944, M57/1944.

[40] Uo. M19/1945.

[41] Gregus Tamás (1917–1992): 1942-ben szentelték pappá Kalocsán. 1943 és 1949 között akasztói káplán és hitoktató. Ezt követően több más helyen káplán, helyettes plébános és lelkész, majd 1968-tól haláláig foktói plébános, 1986-tól címzetes esperes.

[42] Villányi Antalné közlései (Kalocsa, 2000. július).

[43] Horváth József, 1963. 26.

[44] KFL V. 1. Akasztó_vol_342 Képviselőtestületi jegyzőkönyv. 69/1942–82/1945.

[45] KFL V. 1. Akasztó_vol_342 Képviselőtestületi jegyzőkönyv. 69/1942–70/1942. Bővebben a katasztrófális helyzetről l. Horváth József, 1963. 22. Vö. Réthey Prikkel Miklós, é. n. 6.

[46] Litteræ Circulares ad Venerabilem Clerum Archidiocesis Colocensis et Bacsensis anno 1944. dimissæ. Kalocsa, 1944. 71. 7103/1944. körrendelet: Bombakárosodás jelentése.

[47] Sági György, 2011. 20–28.

[48] Litteræ Circulares ad Venerabilem Clerum Archidiocesis Colocensis et Bacsensis anno 1944. dimissæ. Kalocsa, 1944. 66–68. 1907/1944. körrendelet: Az iskolák tanítási rendjének szabályozása a légvédelemmel kapcsolatban.

[49] KFL. I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó, Sági Ilonára vonatkozó iratok. 7/1945.; Erről lásd még: „A hosszú, 1944 áprilisa óta tartó kényszervakáció után a szeptember elején kezdődő tanév a frontvonal közeledtével néhány hét után újra megszakadt.” L. Bodor Jenő, 1983. 8.!

[50] Litteræ Circulares ad Venerabilem Clerum Archidiocesis Colocensis et Bacsensis anno 1945. dimissæ. Kalocsa, 1945. 3. (156/1945. körrendelet: Az iskolai oktatás biztosítása.)

[51] KFL I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó, Sági Ilonára vonatkozó iratok. 7/1945.

[52] Villányi Antalné közlése (Kalocsa, 2000. július).

[53] KFL. V. 1. Akasztó_vol_342 Képviselőtestületi jegyzőkönyv. 82/1945.

[54] KFL. I. 3. b. Népiskolák iratai: Akasztó, Sági Ilonára vonatkozó iratok; KFL. V. 1. Akasztó_vol_342 Képviselőtestületi jegyzőkönyv. 126/1947.; Az iskola nevelő-oktató munkája az államosítást követően nagyban megváltozott. Lásd Horváth József: Akasztó község története 1963. április 23-ig. Akasztó, 1963. 43.

[55] Kollányi Erzsébet Cecília Hermin (1923–2015): kalocsai tanítónő. Id. Kollányi Ödön (†1957) kalocsai polgári iskolai igazgató leánya, és az egyháztörténeti munkáiról is ismert Kollányi Ferenc (†1933) nagyváradai kanonok unokahúga. Első férje Szentiványi László királyi honvédtiszt odaveszett a II. világháborúban. Második férje Szőke János jogász volt. – A tanítónő, mivel pedagógusi állásba nem kerülhetett, sokáig egy kifőzdében volt kénytelen dolgozni. (Dr. Szőkéné Kollányi Erzsébet közlése. Kalocsa, 2011. január.) Vö. Szabó Bence, 2010. 291–292.

[56] Villányi Antal Károly Vilmos (1919–1990), eredeti nevén Wagner vagy Vágner. Lányuk, Villányi Eszter Antónia ének–zene szakos, Kunszt József-díjas tanár, a Kalocsa Kamarakórus alapító karvezetője.

[57] Gál Sándor: Lelkiismeret és rendszeres munka. Gyermek- és ifjúságvédelem Kalocsán. Petőfi Népe, 1968. május 24. 4. Villányi Antalné a Kalocsa Városi Tanács Gyermek- és Ifjúsági Szakbizottságának elnöke volt ekkor.

[58] N. M.: Tisztelgés a mártírok, áldozatok emlékének – elismerés kiemelkedő életműveknek. Petőfi Népe, 1989. október 31. 1.

[59] Villányi Antal (1954), élt hat hetet.

[60] Vatai Tamás: Elment egy mosoly... Kalocsai Néplap, 2003. április 4. 4.